

ПЕРЕДМОВА

У контексті сучасної російсько-української війни, яка розпочалася навесні 2014 р., а після 24 лютого 2022 р. переросла на повномасштабний рівень, актуальним та вагомим аспектом аналізу є інформаційна складова, яка почасти є як ідейним підґрунтям до сучасного воєнного конфлікту, так і її невід’ємним супроводом під час його активної фази. Важливим у цьому контексті є вивчення й інформаційного поля Республіки Білорусь – держави, яка після 2014 р. виступала в образі країни-посередниці між РФ та Україною, але з початком повномасштабної війни Росії проти Української держави стала безпосередньою співучасницею російської збройної агресії.

Важливо врахувати, що практично протягом всього часу президентства в Білорусі Олександра Лукашенка тамтешня влада активно використовувала історію як політичний інструмент на внутрішній та зовнішній аренах і продовжує це активно робити на тлі новітньої повномасштабної російсько-української війни як союзниця РФ, зокрема у сфері середньої та вищої освіти.

Пропонований науково-дослідний проєкт є однією із перших спроб провести комплексний порівняльний аналіз узагальнених образів України й українців, які упродовж 1991–2024 рр. створювалися на сторінках пострадянських білоруських підручників та посібників з історії – одного з ключових елементів інформаційної політики держави з формування уявлень.

Упродовж вказаного періоду білоруська історіографія та тісно пов’язана з нею дидактика історії зазнали суттєвих трансформацій, які окреслилися вже у перші роки існування

незалежної Республіки Білорусь. У 1991–1994 рр., на тлі пересмислення нового історичного канону у пострадянських умовах (що відбувалося, зокрема, й в Україні), виник цілий напрям національної історії, мета якого – подолати спадщину радянської ідеології та методології історії і «периферійність» білоруської минувшини (зокрема у навчальних закладах), перетворити Білорусь на самостійний об'єкт історичних досліджень (і вивчення) та створити цілісну картину минулого із наголосом на історичному континуїтеті у розвитку білоруської державності та формування білоруської нації, її співставлення з іншими, насамперед сусідніми націями, зокрема українською. У цей час активізувалася діяльність багатьох тогочасних білоруських істориків щодо написання та запровадження в освітню систему нових, національно орієнтованих підручників з історії Білорусі, які в обігу, втім, були недовго. З початком президенства в Білорусі О. Лукашенка 1994 р. у дидактичній (як і в науковій) історії розпочався курс на ідеологізацію історичної освіти, у межах якої офіційне трактування білоруської історії базувалося на реанімованій та дещо модернізованій радянській теорії про «спільне коріння» та «дружбу народів» із використанням концепції т. зв. «західнорусизму», а впродовж 2000-х років «рерадянізація» викладання історії в Республіці Білорусь лише активізувалася. Такий підхід із певними коригуваннями залишається у Білорусі домінуючим і досі, у його межах, відповідно до внутрішньо- та зовнішньополітичної кон'юнктури, змінювалися відображення України й українців та їхнього минулого.

Упродовж окресленого періоду білорусько-українські відносини пройшли шлях від рівня добросусідства (1991–2014) та посередницької ролі білоруської сторони у контексті російсько-української війни (2014–2020) до погіршення відносин між офіційними Києвом та Мінськом (після початку протестних рухів у Білорусі проти О. Лукашенка у 2020–2021 рр.)

і безпосередньої співучасті Республіки Білорусь у повномасштабному вторгненні РФ в Україну (після 24 лютого 2022 р. до сьогодні). Кожен із названих етапів двосторонніх відносин безпосередньо впливав і на підходи відображення України й українців у підручниках та посібниках з історії, призначених для білоруських учнів та студентів, щоб дидактичним шляхом сформувати у них відповідне до наявного стану справ уявлення про минуле та сучасне сусіднього народу.

Дослідження цих процесів дасть змогу краще зрозуміти, як і настільки змінювалися дидактичні установки щодо українського історичного аспекту у відповідній білоруській навчальній літературі, простежити наслідки впливу державної ідеології та політичної ситуації на цей процес, виявити його новітні «больові точки» тощо.

На сьогодні комплекс проблем, пов'язаних із відображенням України й українців у білоруських підручниках та посібниках з історії, розглядали науковці, публіцисти здебільшого на рівні впровадження до наукового обігу фактичного матеріалу, реконструкції сюжетів, які безпосередньо стосувалися історичних процесів (середньовіччя, ранньомодерного часу, нової та новітньої історії України) та їх узагальнення або ж огляду тенденцій перетворень білоруської історіографії в умовах незалежності після колапсу СРСР. У той час, як українські науковці розпочали різноаспектні аналізи тих чи тих сюжетів білоруської історії в українській навчальній літературі та історіографії, суттєво менше публікацій, присвячених рецепціям власне білоруських авторів дидактичних видань щодо згаданих періодів історії України та її населення, змінам їхніх відображень відповідно до політичної кон'юнктури всередині Білорусі та у світовій геополітиці, перебігу білорусько-українських відносин упродовж 1991–2024 рр. І хоч колективними зусиллями представників різних історичних, педагогічних, політологічних та юридичних дисциплін упродовж останніх десятиліть

нагромаджено певний різномірний матеріал (наприклад, напрацювання Світлани Батуриної, Константина Івангородського, Андрія Портнова, Віталія Тельвака та інших). Втім, звичайно, ніяк не применшуючи значення цих робіт, у них автори акцентують увагу на вузьких аспектах теми, тим більше винятково у форматі невеликих та некомплексних наукових статей. Загалом історіографія проблеми щодо цього аспекту лише перебуває на стадії становлення, і колективна монографія має ціль суттєво заповнити цю історіографічну лакуну.

Мета наукової роботи – комплексний аналіз та відтворення збірних образів України й українців у пострадянських білоруських підручниках і посібниках з історії та простеження їхньої трансформації упродовж 1991–2024 рр. щодо різних етапів українського минулого: від середньовіччя через ранньомодерний час, період українського національного відродження, революції 1917–1921 рр., існування СРСР до сучасності.

Завдання наукової роботи полягають у реконструюванні підходів авторів білоруської навчальної літератури з історії щодо:

- становлення й існування Русі та її населення;
- України як складової частини ВКЛ;
- ранньомодерного періоду історії українських теренів та Козацької доби;
- українського національного відродження XIX ст. та революції 1917–1921 рр.;
- радянської історії України та етапу її державного становлення на сучасному етапі після відродження незалежності 1991 р.

Реалізацію дослідження «Україна та українці в пострадянських білоруських підручниках та посібниках з історії» (0123U103268) здійснено у межах виконання проєктів науково-дослідних робіт молодих учених НАН України у 2023–2024 рр.

Автори монографії висловлюють слова вдячності директору Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Ігорю Ярославовичу Соляру за підтримку та фахові поради у процесі написання роботи. Окрема подяка – всьому колективові інституту, який став справжньою науковою родиною для молодих вчених, насамперед під час перших кроків у науці. Безмежно вдячні й своїм рідним та друзям, які під час підготовки роботи почасти були надійною опорою та порадиниками. Особливо вдячні колезі Тарасу Польовому, без якого частина навчальних видань, найперше із 1990-х років, просто була би недоступною для аналізу.

Книжку ж присвячуємо Україні та її Силам оборони, без яких праця і не мала би сенсу. Та й, вочевидь, просто була би неможливою.

Павло Артимішин